

УДК 373.1:377.1:372

Надія КУДИКІНА,

доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури, Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ

Наталія ЯНОВИЦЬКА,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури, Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ.

Тетяна КОХНО,

науковий співробітник відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ

Тетяна ХОРОШКОВСЬКА,

молодший науковий співробітник відділ навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ТА КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ МОВ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Анотація. Статтю присвячено проблемі реалізації компетентнісного та комунікативного підходів у процесі навчання мов у загальноосвітніх навчальних закладах. Охарактеризовані основні напрями практичного втілення навчання мов з точки зору компетентнісного та комунікативного підходів у загальній середній освіті: цілепокладання, робота з підручником як основним засобом навчання, шляхи активізації розумової діяльності учня в навчальному процесі, діалог вчителя з учнями, формування читацької навички, оцінювання та контроль навчальних досягнень учнів на засадах компетентнісного підходу.

Ключові слова: навчання мов, загальноосвітні навчальні заклади, компетентнісний та комунікативний підходи, читацькі навички, оцінювання.

Вступ. На сучасному етапі розвитку освіти в Україні відбувається

зміна парадигм: знаннєвої на компетентнісну. У зв'язку з цим спостерігається активізація досліджень щодо компетентнісного підходу в освіті. Водночас вивчення психолого-педагогічних, дидактичних та методичних досліджень засвідчило, що проблема реалізації компетентнісного та комунікативного підходів у процесі навчання мов у загальноосвітніх навчальних закладах на сьогодні досліджена недостатньо.

Метою статті є розкриття теоретичних засад та основних напрямів практичного втілення компетентнісно-комунікативного навчання мов у загальній середній освіті.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Загальні питання зазначеної проблеми та ті, що стосуються розвитку компетентностей (базових, надпредметних, універсальних), висвітлюються у працях відомих українських і зарубіжних науковців: Н. Бібік, Н. Волкової, І. Зимньої, В. Краєвського, О. Пометун, А. Хуторського, С. Шишова та багатьох інших.

Доведено, що компетентнісний підхід визначає спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, водночас компетентність – це особистісний результат навчальної діяльності; практичний досвід успішного використання відповідних знань і вмінь у різних життєвих ситуаціях; індивідуальний досвід реалізації набутих компетенцій; показник того, що учень спромігся реалізувати нагромаджений багаж знань і вмінь з метою досягнення бажаного результату; дієвість застосування здобутих знань і набутих вмінь особистості відповідно до визначених освітніх стандартів; досвід ефективної діяльності (ефективного функціонування) в межах певної компетенції (у певній сфері).

Посилилась увага дослідників до питання щодо розвитку комунікативної компетентності у процесі здобуття учнями загальної середньої освіти, що знайшло відображення в публікаціях Ю. Ємельянова, Р. Осадчук, Л. Петровської, С. Петрушина, О. Тюпті та ін. Наголошується важливість

реалізації компетентнісного підходу у процесі навчання мов (І. Гудзик., В. Кононенко, Л. Мацько, В. Редько, О. Хорошковська, О. Шмельов та ін.).

Виклад основного матеріалу. Нова освітня парадигма розглядає навчання мови як засіб міжкультурного спілкування, пізнання багатонаціонального і різнокультурного вітчизняного та світового простору. У такий спосіб актуалізується проблема комунікативного підходу у навчанні. У сучасних методиках навчання мов першочергове місце в рейтингу популярності активно утримує комунікативний підхід, який спрямований на практику спілкування. Комунікативний підхід розглядається як навчання, організоване на основі переважно усної комунікативності. Таке навчання мов передбачає спілкування двох чи більше осіб, у якому обидва учасники комунікації є водночас слухачами і співрозмовниками: вони повинні реагувати на те, що чують, через репліки.

Компетентнісно-комунікативне навчання мов потребує свого практичного втілення, яке визначають декілька чинників, серед них цілепокладання, робота з підручником як основним засобом навчання та активізації діяльності учня в навчальному процесі, а також оцінювання та контроль навчальних досягнень школярів.

У реалізації компетентнісного підходу цілепокладання передбачає:

- а) залучення учнів до формулювання цілей навчальної роботи;
- б) чітке, зрозуміле учням, формулювання цілей;
- в) структурування цілей шляхом визначення завдань;
- г) безперервне оцінювання досягнень поставлених цілей.

Компетентнісна парадигма сучасної шкільної мовної освіти зумовлює вчителя використовувати підручники, орієнтовані на практичні результати.

Методичний апарат нових підручників з навчання мов націлює учня на практичне використання здобутих знань, активізує всі види мовленнєвої діяльності, спонукає школярів до активної комунікації, і, таким чином, забезпечує формування комунікативної компетентності школярів, яка

включає: лінгвістичну (мовну), мовленнєву (соціолінгвістичну), дискурсивну, стратегічну (компенсаторну), соціальну (прагматичну), соціокультурну, предметну, професійну компетенції. Комунікативна компетенція під час навчання мов – це сукупність знань про систему мови та її одиниці, їх побудову і функціонування в мові, про способи формулювання думок рідною мовою і розуміння суджень інших, про національно-культурні особливості носіїв мови, про специфіку різних типів дискурсів; це здатність того, хто вивчає мову, її засобами здійснювати спілкування в різних видах мовленнєвої діяльності відповідно до поставлених комунікативних завдань, розуміти, інтерпретувати і породжувати зв'язні висловлювання. У методиці викладання мови комунікативна компетенція розглядається як здатність і реальна готовність до спілкування адекватно меті, напрямку і ситуації спілкування, готовність до мовної взаємодії і взаєморозуміння. Її складовими є знання про мовленнєвознавчі поняття й комунікативні вміння репродуктивного і продуктивного рівнів. Це вміння усвідомлено відбирати мовні засоби для здійснення спілкування відповідно до мовної ситуації; адекватно розуміти усну й писемну мову та відтворювати її зміст у необхідному обсязі, створювати власні зв'язні висловлювання різної жанрово-стилістичної й типологічної належності. Доведено, що формування комунікативних умінь можливо лише на базі лінгвістичної і мовної компетенції (Бистрова О.). Водночас комунікативна компетенція передбачає оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності й основами культури усного та писемного мовлення, базовими вміннями і навичками використання мови в життєво важливих для даного віку сферах і ситуаціях спілкування.

Українські лінгводидакти І. Кочан та Н. Захлюпана поняття комунікативної компетенції розглядають як здатність особистості розуміти чужі та створювати власні висловлювання різних типів, стилів і жанрів мовлення, використовуючи вербальні і невербальні засоби, які

передбачають опанування усним і писемним спілкуванням, оволодіння кількома мовами.

Отже, теоретичну складову комунікативної компетенції утворюють комунікативно-значущі знання про систему мови, мовленнєвознавчі поняття, види мовленнєвої діяльності, особливості функціонування одиниць мови в мовленні; практичну складову – мовні вміння в рецептивних (слухання і читання) та продуктивних (говоріння та письмо) видах мовленнєвої діяльності.

Компетентнісний та комунікативний підходи до навчання мов зумовлює особливу організацію різних аспектів освітнього процесу. Пріоритетними визначено такі:

- добір навчального матеріалу відповідно до комунікативних потреб учнів;
- дидактично доцільний добір дидактичних завдань, що забезпечують
- навчальний тренінг учнів в мовленнєвій комунікації у межах певних тем спілкування;
- добір видів і форм навчальної діяльності, характерних для процесу реальної комунікації у різних соціальних умовах мовленнєвої взаємодії;
- організація навчально-мовленнєвих ситуацій, що орієнтують учнів на реалізацію відповідної комунікативної поведінки під час міжособистісної взаємодії у різних соціально-комунікативних умовах;
- визначення оптимального змісту та обсягу соціокультурної інформації та ефективних видів і форм діяльності для навчання учнів спілкування у формі діалогу культур.

Безпосередній процес засвоєння учнями змісту навчання мов на уроці доцільно здійснювати на суб'єкт-суб'єктних засадах, що передбачає звернення вчителя до діалогового спілкування.

Діалогове спілкування спирається на вміння педагога оперативно й правильно орієнтуватися в постійно змінюваних умовах навчальної взаємодії, знаходити відповідні комунікативні засоби, які відповідали б індивідуальності кожної дитини, обставинам спілкування та поставленим дидактичним завданням; постійно відчувати й підтримувати зворотний зв'язок у спілкуванні.

У системі навчання мов серед інших методів суб'єкту позицію учня забезпечують інтерактивно-ігрові методи навчання, які дають змогу кожній дитині активно взаємодіяти з вчителем та з іншими учнями. Це забезпечує накопичення живого досвіду використання мови в цілях міжособистісного спілкування в навчальному процесі, формує вміння користуватися фактами мови і мовлення для реалізації цілей спілкування.

Інтерактивно-ігрові методи орієнтують учнів на власну мовленнєво-творчу діяльність: драматизацію прочитаних уривків творів, їх інсценізацію, рольові та інші навчальні ігри.

Компетентнісно орієнтоване навчання мов передбачає також набуття учнями досвіду самостійної діяльності зі спеціальною літературою, зокрема оволодіння стратегіями користування двомовними словниками з метою знаходження в них значень незнайомих слів, роботи з граматичними довідниками, пошуку з різних джерел, у тому числі в мережі Інтернет, необхідної додаткової інформації для підготовки мовленнєвих продуктів відповідно до комунікативних потреб, доцільного використання невербальних стратегій комунікації за умов дефіциту наявних мовних засобів.

Серед інших завдань реалізації компетентнісного підходу в навчанні мов своєю значущістю виокремлюється формування читацької компетентності, яка трактується як сукупність знань, умінь і навичок, які дають змогу індивіду добирати, розуміти, організовувати інформацію, представлену в друкованій (письмовій) формі, та успішно її

використовувати в подальшому навчанні, особистих і суспільних цілях.

Читацька компетентність – це комплекс читацьких знань, умінь і навичок, ціннісних ставлень учнів, які забезпечують можливість свідомо здійснювати пошук книг з метою отримання необхідної інформації для вирішення навчально-пізнавальних завдань.

Читацька компетентність виявляється у процесі сформованості повноцінної навички читання, розуміння текстів різних жанрів, обізнаності з колом читання, сформованості умінь висловлювати особистісні ціннісні судження щодо прочитаного. Обов'язковим аспектом читацької компетентності є здатність школяра застосовувати знання у власній літературній діяльності.

Формування основ читацької компетентності буде ефективним, якщо реалізується низка педагогічних умов:

- формування позитивної мотивації молодших школярів до читацької діяльності шляхом використання активних форм і методів навчання, стимулювання їх читацької активності;
- удосконалення форм і методів роботи на уроках літературного читання з художніми творами в контексті розвитку читацької компетентності;
- здійснення інтеграції класного і позакласного читання шляхом використання на уроці текстового матеріалу самостійно дібраного і прочитаного учнями в позаурочний час;
- формування і розвиток мовленнєвих умінь і навичок, літературно-творчих здібностей.

Робота над формуванням читацької компетентності здійснюється на кожному уроці, а її ефективності, окрім іншого, сприяє організація вчителем відповідного моніторингу.

Моніторинг читацьких умінь учнів дає можливість вчителю контролювати процес формування в учнів умінь і навичок читання, щоб

вчасно виявити слабкі сторони й побудувати процес навчання таким чином, щоб усунути недоліки та прогалини, а також дає змогу формувати в учнів уявлення про те, які читацькі вміння в них уже сформовані, на якому рівні та на що необхідно звернути увагу.

Моніторинг читацьких умінь учнів є однією з найбільш складних, делікатних і досить трудомістких процедур. Складних – тому що потребує охоплення як технічної, так і смислової сторін читання та врахування специфіки прочитаних учнями текстів. Делікатних – тому, що моніторинг, як зауважують В. Горецький та Л. Тікунова, повинен проходити в атмосфері доброзичливості, підвищеної уваги до кожної дитини, що виключає різного роду різкі зауваження, осмикування, підвищення голосу тощо. Трудомістких – тому, що процедура пов'язана зі значними витратами сил, часу, з підготовкою місця перевірки, текстових матеріалів різної жанрової приналежності тощо.

Згідно з вимогами, які ставляться до контролю навчальних досягнень учнів, моніторинг доцільно проводити на початку навчального року з метою встановлення рівня сформованості читацьких умінь, з якими учні прийшли до певного класу, у середині й наприкінці навчального року. Саме таку періодичність рекомендує більшість спеціалістів, які займаються цією проблемою.

Вибір форми контролю сформованості читацьких умінь учнів залежить від виду читання – вголос чи мовчки. Залежно від цього моніторинг проводиться індивідуально або фронтально.

Індивідуальна усна перевірка дає можливість отримати достовірні, більш повні й точні відомості про сформованість читацьких умінь кожного учня під час поточного та підсумкового контролю. Однак така форма контролю залишає пасивними на уроці інших учнів, тому потребує від учителя вирішення проблеми їх зайнятості. Крім того, індивідуальна усна перевірка читацьких умінь усіх учнів класу займає на уроці досить багато часу.

При фронтальній формі організації моніторингу рівня сформованості читацьких умінь учнів учитель ставить запитання до всього класу з метою залучення всіх учнів до перевірки розуміння прочитаного. За порівняно короткий час учитель має можливість одночасно перевірити читацькі вміння в усіх учнів (у значної частини учнів, у більшості учнів) класу. Однак слід зазначити, що при усному фронтальному вимірюванні на підставі відповідей учнів на окремі запитання важко зробити висновок про реальний рівень сформованості читацьких умінь кожного окремого учня, у той час як фронтальний письмовий контроль дає змогу вчителю одночасно перевірити вміння в усіх учнів при незначній витраті часу.

Таким чином, вимірювання сформованості читацьких умінь може проводитись як індивідуально, так і фронтально і бути попереднім (на початку навчального року, семестру), поточним (протягом року), проміжним (у кінці чверті, у кінці семестру) та підсумковим (у кінці навчального року).

Під час проведення моніторингу читацької компетентності учнів слід дотримуватися таких основних вимог:

- систематичність (необхідність перевірки досягнень учнів у читанні на всіх етапах навчально-виховного процесу);
- об'єктивність (позбавлення суб'єктивних, часто помилкових оціночних суджень і висновків учителя, які можуть ґрунтуватися на недостатньому вивченні учнівського колективу, на упередженому ставленні вчителя до учня, впливові особистісних емоційних факторів, що супроводжують процес перевірки);
- цілеспрямованість (моніторинг має бути спрямований на перевірку певних навичок і умінь, рівень досягнення яких перевіряється та оцінюється);
- диференційований підхід (урахування індивідуальних особливостей учнів, загального розвитку їх) тощо.

Якість проведення моніторингу читацьких умінь залежатиме від тих умов, у яких він відбувається. Аналіз загальних вимог до організації контролю навчальних досягнень учнів дає нам можливість визначити зовнішні та внутрішні умови моніторингу читацьких умінь учнів і вимоги до контрольних-оцінних матеріалів.

До зовнішніх умов, у яких відбувається процес моніторингу, належать: підготовка місця проведення моніторингу, наявність якісних матеріалів, об'єктивність контролю та інтерпретації одержаних результатів, практична спрямованість, гласність, прозорість, єдність вимог, демократичність тощо.

Серед внутрішніх умов моніторингу читацьких умінь учнів виокремлюємо такі: готовність учителів та учнів до перевірки, свідоме ставлення до моніторингу, усвідомлення вчителями та учнями ролі читання в житті особистості, усвідомлення учнями власних досягнень з читання, забезпечення позитивної мотивації, урахування особистісного фактора (погане самопочуття, хвилювання тощо), забезпечення зворотного зв'язку між учителем і учнем тощо.

Важливим під час проведення моніторингу є врахування вимог, які ставляться до матеріалів для перевірки читацької компетентності учнів, а саме: відповідність їх вимогам навчальної програми з мови; відповідність віковим особливостям учнів, тобто доступність змісту текстів та посиленість завдань; змістовність текстів і грамотність викладу матеріалу; відповідність текстів і завдань поставленій меті; практична спрямованість тощо.

Висновки. Отже, у теоретичному аспекті комунікативний підхід розглядається як навчання, організоване на основі спілкування двох чи більше осіб, у якому учасники комунікації є водночас слухачами і співрозмовниками. Таке навчання характеризується переходом до моделі навчальної співпраці, в умовах якої між учителем та учнем встановлюються суб'єкт-суб'єктні стосунки, що сприяє активізації

пізнавальної діяльності учнів. Також, компетентнісний підхід, діалогове спілкування, акцент на самостійну роботу, розвиток творчості, моніторинг читацьких умінь є яскравим підтвердженням мотиваційної, узгоджувальної, рефлексивної основи адаптивного управління, а також адаптивних засад організації навчального процесу [1].

Реалізація компетентнісного та комунікативного підходів є одним із пріоритетних завдань навчання мов у сучасній загальній середній освіті. Їх використання вчителем готує учнів до свідомого самостійного визначення для себе проміжних та кінцевих цілей власної мовної освіти, вчить об'єктивно оцінювати особисті досягнення в оволодінні мовою, готує до самоосвіти в галузі мов у полімовному та полікультурному середовищі протягом життя.

Використана література

1. Адаптивне управління: сутність, характеристика, моніторингові системи: [кол. монографія] / Г.В. Єльнікова, Т.А. Борова, О.М. Касьянова, Г.А. Полякова та ін. / За загальною редакцією Г. В. Єльнікової. – Чернівці : Технодрук, 2009. – 572 с.
2. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф.С. Бацевич. – К. : Вид-во «Довіра», 2007. – 205 с.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.
4. Овчиннікова А.П. Мовленнєва комунікація та мистецтво мовлення: [монографія] / А.П. Овчиннікова. – О. : Маяк, 1999. – 252 с.
5. Петрук О.М. Розвиток мовленнєвих умінь молодших школярів під час вивчення граматичного матеріалу на засадах функціонально-комунікативного підходу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / О.М. Петрук. – К., 2006. – 200 с.
6. Притулик Н.В. Формування комунікативно-мовленнєвих умінь російськомовних першокласників у процесі вивчення української мови (у школах з українською мовою навчання): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Н.В. Притулик. – К., 2004. – 189 с.
7. Піроженко Т.О. Психологія комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини: автореф. дис. ... докт. психол. наук: 19.00.07 / Т.О. Піроженко. – К., 2004. – 40 с.

8. Хом'як А.П. Педагогічні технології формування комунікативної компетентності старшокласників у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 / А.П. Хом'як. – К., 2010. – 20 с.

9. Хуторский А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А.В. Хуторський // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 60 – 61.

Надежда Васильевна Кудыкина,

доктор педагогических наук, профессор, главный научный сотрудник отдела обучения языков национальных меньшинств и иностранной литературы Института педагогики НАПН Украины, г. Київ

Наталья Ивановна Яновицкая,

кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник, ведущий научный сотрудник отдела обучения языков национальных меньшинств и иностранной литературы Института педагогики НАПН Украины, г. Київ

Татьяна Назифиевна Кохно,

научный сотрудник отдела обучения языков национальных меньшинств и иностранной литературы Института педагогики НАПН Украины, г. Київ

Татьяна Петровна Хорошковская.

младший научный сотрудник отдела обучения языков национальных меньшинств и иностранной литературы Института педагогики НАПН Украины, г. Київ

РЕАЛИЗАЦИЯ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО И КОММУНИКАТИВНОГО ПОДХОДОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКАМ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Аннотация. Статья посвящена проблеме реализации компетентностного и коммуникативного подходов в процессе обучения языкам в общеобразовательных учебных заведениях. Охарактеризованы основные направления практического воплощения компетентностно-коммуникативного обучения языкам в общеобразовательной школе: постановка целей, работа с учебником как основным средством обучения, активизация умственной деятельности учащихся в учебном процессе, общение учителя с учениками в форме диалога, формирование читательских навыков, оценивание и контроль учебных достижений учащихся на основе компетентностного и коммуникативного подходов.

Ключевые слова: обучение языкам, общеобразовательные учебные заведения, компетентностный и коммуникативный подходы, читательские навыки, оценивание.

Nadezhda Vasilyevna Kudykina,

doctor of pedagogical sciences, professor, chief research officer of the department of teaching languages of national minorities and foreign literature of the Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyev

Natalia Ivanovna Yanovitskaya,

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Leading Researcher of the Department of Education of Languages of National Minorities and Foreign Literature of the Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyev

Tatyana N. Kokhno,

scientific employee of the department of teaching languages of national minorities and foreign literature of the Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyev

Tatyana Petrovna Khoroshkovsky.

junior researcher of the department of teaching languages of national minorities and foreign literature of the Institute of Pedagogy
NAPN of Ukraine, Kyev

**IMPLEMENTATION OF COMPETENCE-BASED AND
COMMUNICATIVE APPROACH IN TEACHING LANGUAGES AT
SECONDARY SCHOOLS**

Abstract. The article is devoted to the implementation of competence-based and communicative approaches in teaching languages at secondary schools. The main areas of practical implementation of competency-communicative language teaching in comprehensive secondary education, goal-setting, working with a textbook as the primary means of learning and enhancing a student in the learning process, dialogue communication of a teacher with students, forming readership skills organized on competency basis of evaluation and monitoring of students' educational outcomes were featured.

Key words: language teaching, secondary schools, competence and communicative approaches, reading skills, assessment.

Стаття надійшла до редакції 17 червня 2017 року

Рецензент:

доктор педагогічних наук, професор Г.В. Єльнікова